

QUATRE NOVES INSCRIPCIONS IBÈRIQUES PINTADES PROCEDENTS DE LLÍRIA

Joan Ferrer i Jané
Vicent Escrivà Torres

I. INTRODUCCIÓ

En aquest treball analitzem quatre inscripcions inèdites procedents de Lliria. Tres d'elles són només conegudes per dibuixos (fig. 1), una còpia dels quals va ser facilitada l'abril del 2012 al Museu de Lliria pel seu autor, que indica que va fer els dibuixos a mitjans dels anys vuitanta, quan tenia uns quinze anys, a partir de peces suposadament espoliades del Tossal de Sant Miquel. D'aquestes, la més significativa és una tenalleta aparentment sencera de la que es coneixen dues còpies clarament falses, una procedeix de l'operació policial Júpiter que va tenir lloc el 2001 (fig. 5) i es troba dipositada al Museu de Prehistòria de València, mentre que l'altre procedeix del llegat de Francesc Esteve Gálvez (nº inv. 01244) i es troba dipositada al Museu de Belles Arts de Castelló des del 2001 (fig. 5). La quarta suposadament procedeix d'una troballa superficial al Tossal de Sant Miquel i va ser donada al Museu arqueològic de Lliria (MALL-571) el 1999 per un particular (fig. 8).

II. LA TENALLA SENCERA

Es tracta d'una tenalla sense esquena (tipus A.II.2.2; Bonet 1995) amb decoració pintada que d'acord amb les dades que figuren al dibuix faria uns 39 cm d'alçada i 22 cm de diàmetre de la boca (fig. 1). La còpia de Castelló fa 22,5 de diàmetre de la boca i 42 cm d'alçada, però comparant el dibuix amb la còpia sembla que aquesta tingui el coll i la boca més ampla. Potser la dimensió del dibuix podria incloure la distància entre les nanses en forma de cap de llop i per tant el diàmetre de la boca podria quedar reduïda a uns 15 cm i explicar les irregularitats del text de la vora a les còpies. A jutjar pel

dibuix, la peça sembla sencera, tot i que el dibuixant podria haver omès les parts fragmentades i reconstruir alguna part del dibuix. En tot cas, la inscripció del llavi sembla completa, circumstància que no està tant clara a la inscripció de la paret.

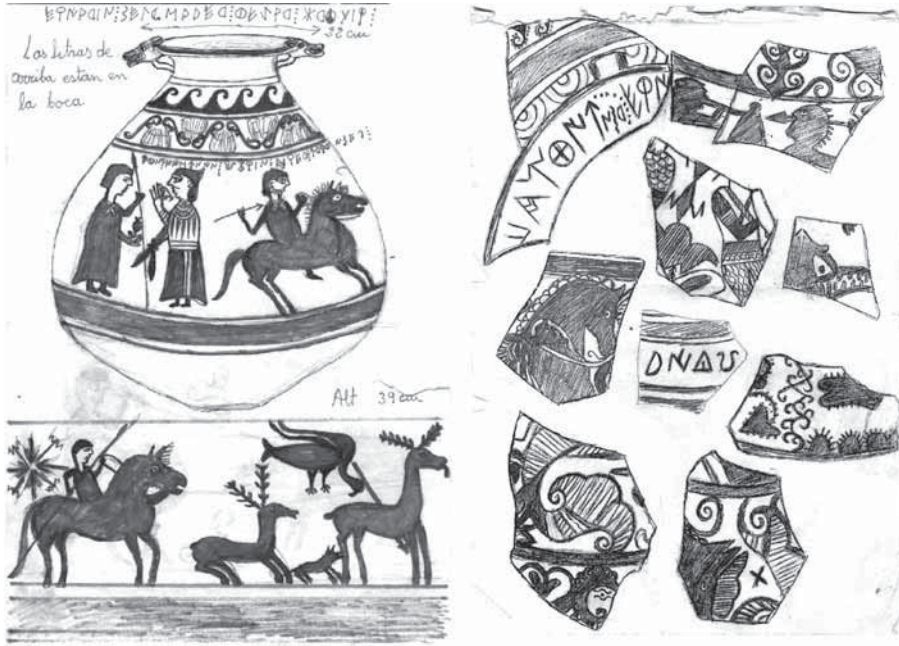

Fig. 1: Esquerra: Làmina amb el dibuix de la gerreta. Dreta: Dibuixos de fragments diversos.

III. LA INSCRIPCIÓ DEL LLAVI

La primera inscripció està realitzada sobre el llavi i consta de 27 signes pertanyents al signari ibèric nord-oriental, probablement dual, per la presència de la variant complexa de **ta** (Ferrer i Jané 2005) i aparentment **ke**, tot i que també podria ser la simple (fig. 2). Les úniques dualitats explícites detectades corresponen al signe **e** i **r**, que són dues dualitats marginals (Ferrer i Jané 2010, 101; e.p. 2013). La inscripció s'estructura en quatre segments separats per quatre punts en vertical. A les còpies el nombre de punts dels separadors varia entre tres i cinc.

El segon segment presenta un dubte de lectura, atès que apareixen dos signes **a** seguits, el primer es un **a3**, mentre que el segon correspondria a la variant sense asta, **a4**, que també coincideix amb una variant de **r**, **r5**, tot i que en aquesta inscripció la variant de **r** que s'usa és la invertida, **r3**. Probablement, l'error és que s'ha dibuixat el signe **r** de forma invertida. A la còpia de València aquest signe és quasi il·legible, ja que apareix en una zona dete-

riorada, potser reproduint l'estat de la peça original i que podria ser la causa de l'error al dibuix. A la còpia de Castelló el primer signe es dibuixa com un **a2** i el segon com un **a4**.

El quart segment també presenta un signe dubtós per causa de que en aquest cas el dibuix no és prou acurat, potser el traç central que està dibuixat amb un traç més gruixut que els altres i que acaba amb una taca podria ser un traç secundari. Si acceptem com a bo el traç gruixut, caldria interpretar el signe com un signe **te11**, mentre que si en prescindim caldria llegir un signe **ku2**, suposant que el punt interior està sota aquest traç. Els paral·lels són favorables a aquesta segona opció. Les dues còpies representen sense dubtes un **te11**, però a la còpia de València, la més realista des del punt de vista de l'estat de conservació de la gerreta, presenta fractures verticals al llavi que podrien ser la causa de l'error de còpia.

Les còpies han complementat la inscripció del dibuix amb textos inventats per omplir tot l'espai de la vora, però probablement no era així a l'original, ja que el fet que la reproducció de la inscripció sigui lineal i comenci pel segment esperat **eriar** fa pensar que era clar pel dibuixant el punt d'inici de lectura. A les dues còpies el text del dibuix comença just darrera d'una de les nanses i a la de València ocupa just l'espai entre les dues nanses, distribució que seria compatible amb la còpia lineal que reproduceix el dibuix.

Així doncs, els signes identificats d'acord amb la classificació a MLH III són: **e4, f5, a3, r3, ba1, n1, s5, e4, l2, ke10, ś1, a3, r5** (per **r3**), **te11, e1, ki1, a3, r3, ta3** (Ferrer i Jané 2005), **r3, ku2** (o **te11**), **m3, ba1** i **f7**. I per tant la transcripció seria: **eriarban · selgešarer · deegiar · tarkumbar ·**

Fig. 2: Inscripció del llavi.

IV. LA INSCRIPCIÓ DE LA PARET

La segona inscripció està realitzada sobre la paret exterior de la peça just a sobre de les escenes figuratives que decoren la peça (fig. 3). La inscripció consta de 27 signes pertanyents al signari ibèric nord-oriental, probablement dual, per la presència de la variant complexa de **ko**, tot i que la única dualitat explícita detectada és la del signe **ř**, que és una dualitat marginal (Ferrer i Jané

2010a, 101; e.p. 2013). La inscripció s'estructura en cinc segments separats per separadors de quatre punts, com a la inscripció del llavi. Excepte el segon separador que consta de cinc punts, potser indicant algun tipus de divisió suprasegmental en el text, tot i que també podria ser un error de còpia o un error ja en origen. La còpia de Castelló coincideix amb el dibuix, però a la de València els punts passen a ser sis o fins i tot set.

Els dubtes de lectura de la segona inscripció es concentren en el darrer segment que presenta les dues vibrants consecutives, **r** i **ř** en segona i tercera posició: **urřdeise+**. La còpia de Castelló reproduïx els mateixos signes, mentre que a la de València aquests signes no es reproduïxen. La contradicció es resoluria cercant alternatives de lectura per un dels dos signes. Així el primer podria ser també un signe **ke10** com el del text del llavi: **ugerdeise+**. En aquest segment, el darrer signe està clarament mal dibuixat. Podria ser un signe **r** mig dibuixat, però també **ba**, **u** o **ki** entre d'altres. Així doncs, els signes identificats en aquesta inscripció serien: **a3**, **te11**, **n1**, **n1**, **i1**, **š1**, **u3**, **n1**, **i1**, **n1**, **be10**, **ko2**, **ř7**, **ba1**, **n1**, **o6**, **ř5**, **e4**, **r3**, **u3**, **ke10**, **ř7**, **te11**, **i1**, **s5**, **e4**, ?. I per tant la transcripció seria: **aden·nišunin · bekořban · ořer · ugerřdeise+ ·**

Fig. 3: Inscripció de la paret.

V. ANÀLISI PALEOGRÀFIC

Les variants usades a les dues inscripcions són les habitualment usades a les ceràmiques pintades de Lliria. Cal destacar la presència en aquest text de dualitats explícites d'**e** (**e4** i **e1**) i de **ř** (**ř5** i **ř7**).

- ř5 (sense marca) : **ořer**, **eřiar**
- ř7 (amb marca) : **bekoř**, **ugerřdeise+**, **tarkuřbar**
- e1 (sense marca) : **deegiar**
- e4 (amb marca) : **ořer**, **ugerřdeise+**, **eřiar**, **selgeřarer**.

Aquestes dues dualitats ja s'havien documentat esporàdicament en d'altres inscripcions ibèriques especialment a les de Lliria. La d'**e** a F.13.3, F.13.5, F.13.6, i F.13.12. I la de **ř** a F.13.5, F.13.41 i F.13.75 (Ferrer i Jané e.p. 2013).

Per la de la vibrant, he proposat interpretar aquesta dualitat en termes de vibrant simple / vibrant complexa pel seu comportament en el signari sud-oriental, on la vibrant marcada apareix sistemàticament en posició intervocàlica, circumstància propícia per la múltiple. L'equivalència dels signes marcats està invertida en els dos signaris ibèrics i per tant en el cas del nord-oriental la vibrant múltiple seria la no marcada (Ferrer i Jané 2010a, 101; 2012b). En tot cas, la presència en signari nord-oriental de les vibrants marcades és molt esporàdica i on es documenten, el seu comportament és menys sistemàtic que en el signari sud-oriental. Tot i així, en aquest text les dues vibrants no marcades, és a dir les suposades vibrants múltiples, apareixen en context intervocàlic, *oŕer* i *eŕiar*, mentre que les tres vibrants marcades, les suposades vibrants simples, apareixen en posició final o davant d'oclusiva, *bekoŕ*, *ugeŕdeise*, i *tarkuŕbar*.

VI. LÈXIC

efiarban: començament habitual de molts textos pintats de Lliria, on s'aïlla l'element *efiar*, seguit de *ban*.

Tant *efiar*, com *baltuŕer* i *abardan* que apareixen en l'esquema N + *ban* haurien de ser substantius del lèxic comú (N) que haurien d'estar identificant l'objecte o algun concepte estretament relacionat amb el seu ús o amb les persones que els usen (Ferrer i Jané 2006, 148; 2008, 264). Així doncs, la proposta de Silgo 2002, 53, que relaciona aquests elements amb les possibles denominacions dels recipients on apareixen encaixa bé amb les dades conegudes, atès que en el cas de Lliria sembla clara la relació d'aquests elements amb la tipologia del suport on apareixen. Formalitzant i matisant la proposta de Silgo, *efiar* no seria un terme genèric sinó que d'acord amb les dades actuals seria exclusiu de les tenalles sense esquena més petites (tipus A.II.2.2) i probablement també de les de major grandària (tipus A.I.2.2), per analogia amb el que passa amb *baltuŕer*, mentre que *abardan* seria exclusiu del càlats (tipus A.II.7.2) i *baltuŕer* representaria les tenalles amb esquena ja siguin de dimensions grans (tipus A.I.2.1) o més reduïdes (tipus A.II.2.1), que normalment disposen de tapadores troncocòniques. Aquesta darrera denominació també sembla que englobaria a una urna o pixis amb tapa dentada (tipus A.II.4.2). En tot cas, la denominació d'aquest recipients hauria de tenir a veure més amb la funció, més que no pas amb la seva forma particular, que hauria de poder variar dins de certs límits, mentre no afecti a la funció per a la que ha estat dissenyat.

La presència d'un mateix terme en objectes diversos convida a pensar que el terme pertany a la intersecció dels camps semàntics dels objectes en qüestió. En aquest cas es dona el cas contrari, atès que tenim tres objectes similars amb la presència de termes diferents, circumstància que convida a relacionar cada terme amb la part del seu camp semàntic que no comparteix amb els altres dos. Al meu parer, la hipòtesi més simple i econòmica és pen-

sar que és el terme que identificava a cada tipus de vas i el distingia dels altres tipus.

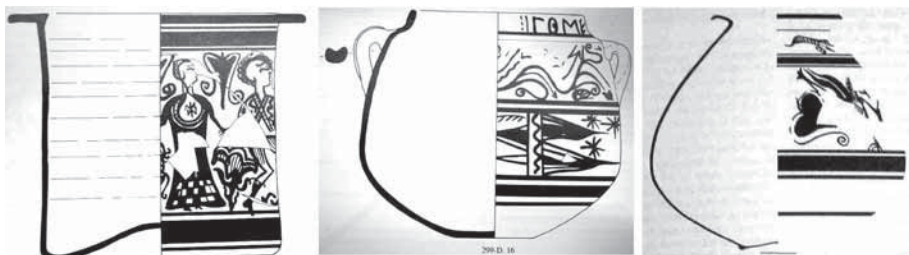

Fig.4: *abardan* (F.13.18), *baltußer* (F.13.9), *eñiar* (F.13.77*, Guerin 2003).

Alternativament, per Untermann 2002, 3; 2005 1146, **eñiar** seria una forma verbal similar a **egiar** que podria tenir un significat similar a ‘pintar’ o ‘escriure’. També per Quintanilla 2005, 512, podria ser un verb. Per Ballester 2009, 26, **eñiar** podria ser una evolució fonètica d’**egiar**. Al meu parer, l’analogia plantejada per Unterman o Ballester respecte d’**egiar** és errònia (Ferrer i Jané 2006, 147, nota 41), atès que **eñiar** quasi sempre és el primer element documentat, mai apareix en l’esquema NP + (te) + **eñiar** tant característic per **egiar** i sempre apareix seguit de **ban**. Aquesta nova inscripció que confirma l’esquema **eñiar** + **ban** + NP + (de) + **egiar** descartaria de forma definitiva aquesta analogia.

Ref.	Objecte	N	ban	
F.13.10	tenalla	· <i>eñiar</i> ·	<i>ban</i>	<i>kuřs</i> ·
F.13.19	tenalla	<i>eñiar</i> ·	<i>ban</i> ·	...
F.13.20	tenalla	<i>eñiar</i>	<i>ban</i> ·	...
F.13.24	tenalla	<i>[e]ñiar</i>	<i>ban</i> ·	...
F.13.44	tenalla	<i>[e]ñiar</i> ·	<i>ban</i>	[
F.25.1	tenalla	<i>[e]ñiar</i>	<i>ban</i>	[
F.13.77* (Guerin 2003)	tenalla	<i>eñiar</i>	<i>bam</i>	[
Inèdit1	tenalla	<i>eñiar</i>	<i>ban</i> ·	...
Inèdit2	tenalla	<i>eñiar]</i>	<i>[ban]</i>	
Inèdit4	tenalla	<i>eñiar</i> ·	<i>ban</i>	...
F.13.8	Lebes	<i>]r</i>	<i>ban</i>	<i>kusegiar</i> · ...
F.13.6	Pixis	... · <i>baltußer</i> ·	<i>ban</i> ·	
F.13.9	Tenalla amb esquena	<i>baltußer</i> ·	<i>ban</i>	<i>de · kus+</i> [...
F.13.16	Tenalla amb esquena	<i>baltu[er]</i>	...	
F.13.7 ¹	Tenalla gran	<i>[bal]tußer</i>	<i>ban</i>	
F.13.18	kalathos	<i>abardan</i>	<i>ban</i> ·	...
F.13.46	kalathos	<i>abardan</i>	<i>ban</i> ·	...

¹ Llegit habitualment *[bal]tušertj*.

ban és un element que apareix molt freqüentment darrera elements, que apareixen repetidament i en la mateixa forma sobre el mateix tipus de suport (els més clars: **seltar**, **šalir**, **eta**, **kitar**, **kaštaun** / **kaštaum** (Ferrer i Jané 2008), **efiar**, **baltušer** i **abardan**) que s'interpreten com a substantius. Per Michelena 1976, 357, Silgo 1994, 63, i Rodríguez Ramos 2004, 337 nota 39; 2005 52, **ban** podria ser un determinant del substantiu que el precedeix: adjectiu demostratiu o article. Alternativament, Untermann 2002, 3, integra **ban** en un paradigma verbal amb **eba**, **eban**, **ebanen** i **tebanen** amb un significat proper al llatí CVRAVIT. Al meu parer, la primera interpretació és la correcta, atès que interpretar **ban** com a determinant, en funció compatible d'article indeterminat, encaixaria amb la seva presència en marques de valor de les unitats de bronze d'**undikesken**, on es deixa interpretar com a indicador de la unitat, **etaban** (= 'un eta?') (Ferrer i Jané 2007). Aquests arguments i la seva combinatòria amb d'altres elements del sistema, permeten pensar que representi també a la unitat en el sistema de numerals (Orduña 2005; Ferrer i Jané 2009).

selgešarēr: probable antropònim integrat en l'esquema NP + **de** + **egiar**. Estaria compostat pels formants **selke** i **šar**, més un element final **er**, que en aquest cas probablement formaria part de l'antropònim.

El formant **selke** podria ser una variant de **selki** (Untermann 1990, 230, nota 99; Rodríguez Ramos 2002, 258). En la forma **selke** podria documentar-se a dos dels ploms de la punta d'Orlell (F.9.5 i F.9.7) en el fragment **selkeai** i en la forma **selki** estaria present per exemple a **selgitar'** (B.7.34). També podria ser l'original ibèric de la forma romanitzada SERGE que apareix a SERGETON (*CIL* II.2114). En totes les ocasions apareix com a primer formant. Tant en el possible equivalent llatí com en els casos d'inscripcions duals la variant de **ke** usada és la simple, és a dir la sonora, mentre que a primera vista en aquest cas la variant usada seria la complexa, és a dir la sorda. Tot i així, cal tenir present que a Lliria la variant sense cap traç no es documenta i que es documenta amb certa freqüència la variant complexa de dos traços, per tant considero que la d'un traç plausiblement estaria actuant com a simple i per tant la transcripció com a sonora.

El formant **šar** (Faria 2002a, 127; Rodríguez Ramos 2002, 268) està present per exemple a **ildiršar** (*B.7.34-36) (Solier 1979, 82).

El morf **er** (Untermann 1990, 165) es documenta per exemple a **be-nebedaner** (F.13.12 i F.13.28), tot i que aquest morf podria també formar part del propi antropònim, tal com es documenta a SANIBELSER (TS = *CIL* I 709). Un cas dubtós és el del possible antropònim **artiunaner** en un parell d'esgrafiats rupestres de la Cerdanya, on no queda clar si l'antropònim és **artiunan** o **artiunaner** (Campmajo, Ferrer i Jané 2010; Ferrer i Jané 2010).

deegiar: Aquest element és molt freqüent en inscripcions realitzades abans de la producció sobre objectes de producció local que sol seguir a un antropònim en l'esquema NP + (**de**) + **egiar** i per al que hi ha un cert consens (Ferrer i Jané 2006, 145, Annex 14) en pensar que identifica en la major part dels casos al productor de l'objecte i potser en algun cas a qui ha encarregat

l'obra, de forma similar a l'esquema llatí NP + FECIT. Per exemple a la ceràmica pintada F.13.21: *unskeltekjar*. Cal destacar la posició de la interpunció per davant del morf **de**.

tarkuńbar: La segmentació és clara, **tarku** i **ńbar**. L'element **tarku** té com a únic paral·lel la inscripció] · *tolirbidane · tarkusi* (F.13.27), però el fet que també sigui una pintada de Lliria el fa rellevant i s'imposa a l'alternativa de lectura **tarde** que no recorda res conegut. També podria aparèixer en un dels ploms de Botorrita en un possible antropònim ibèric **tańkunbiur** (K.1.3), amb un canvi de vibrant explicable per tractar-se d'un text celtibèric.

L'element **ńbar** apareix en antropònims ibèrics (Untermann 1990, 237, nº 137; Rodríguez Ramos 2002, 255) com **ńbańadin** (B.1.283). Però també és un element molt conegut i freqüent a les ceràmiques pintades de Lliria, on no sembla que estigui actuant com a formant antroponímic (Untermann 1990, 191; Velaza 1991, 103), en concret per Rodríguez Ramos 2002, 272, podria ser un substantiu. Al meu parer l'element **ńbar** s'integra en un possible esquema verbal similar al descrit per **egiar** (Ferrer i Jané 2006, 145, Annex 15). El paral·lel de **tarkuńbar** amb el segment **balkebeńbar** d'una altra ceràmica pintada de Lliria (F.13.4) indica que **tarku** es troba en posició de ser interpretat com a NP, atès que ocupa el lloc de **balkebeńei**. Així doncs, cal rebutjar l'alternativa d'interpretar un antropònim format pels dos elements esmentats i per contra pensar en que es tracta d'un esquema N + (te) + **ńbar**.

aden: aquest element ja s'havia documentat en una inscripció realitzada sobre el llavi d'una ceràmica pintada de Los Villares (F.17.6) en inici de segment **aden**+. També es documenta en el segment de lectura dubtosa en el seu inici, però amb un **aden** clar, **kisgeaden** d'una inscripció sobre una altra gerreta pintada (Rodríguez Ramos 2005, 8) de procedència desconeguda que pertany a la col·lecció de la Fundació Privada Catalana per a l'arqueologia ibèrica amb seu a Figuerola del Camp i que al meu parer és falsa (Ferrer i Jané e.p.). Potser **aden** fos una variant de **adin**, que ja apareix en la forma ADEN a NALBEADEN (TS = CIL I 709). L'element **adin** és un formant antroponímic (Untermann 1990, 212, nº 27; Rodríguez Ramos 2002, 255) molt freqüent present per exemple, **adinbin** (B.1.16; B.7.36) o ADINGIBAS (TS = CIL I 709). Si el paral·lel amb **adin** fos correcte, aleshores **aden** es podria interpretar com a antropònim unimembre. Però cal tenir present que en el context d'un text que il·lustra una escena també podria estar actuant com a element del lèxic comú, amb el significat originari del mot en ibèric. El formant **adin** també es podria documentar a l'antropònim aquità DANNADINNIS (DAN + ADIN + IS) (Gorrochategui 1984, nº 154), on el formant aquità es podria identificar amb el basc actual *adin* 'edat' (Gorrochategui 1993, 625).

ńisunin: aquest element ja s'havia documentat a dues altres ceràmiques pintades de Lliria (F.13.11 i F.13.33) i a un plom de Sagunt (F.11.25), on

s'interpreta com a antropònim segmentat en **niś** (Untermann 1990, 229, nº93; Rodríguez Ramos 2002, 266) i **unin** (Untermann 1990, 237, nº 139; Rodríguez Ramos 2002, 272). Altres antropònims amb el formant **unin**: **sikeunin** (F.11.6, C.1.6), **aufunin** (C.10.1), **aiunin** (E.12.3), etc. En tot cas, la repetició ja a quatre ceràmiques pintades del mateix element comença a ser sospitosa, **niśunin** en aquesta ceràmica i a F.13.11, però **niśunin** + **bani-te** a F.13.33 i **niśunin** + **ar** a F.11.25, permet identificar un nucli **niśuni** sobre el que poden operar diversos morfs i elements, en concret **n**, **ar** i **banite**. Potser cal avaluar la possibilitat de que no sigui un antropònim, sinó un element del lèxic comú.

En una primera alternativa es podria pensar que **niśunin** fos un substantiu compost per **niś** i **unin** que en conjunt expressés algun tipus d'apel·latiu. Independentment, de que s'interpreti com a antropònim o com a apel·latiu sembla que podria ser de gènere femení, tenint en compte els paral·lels de noms ibèrics femenins amb seguretat que apareixen en inscripcions llatines: GALDVRIAVNIN (*CIL* II, 5922), SOCEDEIAVNIN (EE 8) i a BASTOGAVNIN (*CIL* II, 6144). Aquests casos ja van fer pensar a Schmoll 1959, 66, nota 2, que en ibèric l'element comú final d'aquests noms femenins significaria 'filla' o 'dona' i s'hauria fossilitzat en noms llatins. Tot i que no hi ha unanimitat entre els investigadors en aïllar el component que conté la semàntica de gènere femení, que s'associa a femenins en ibèric (Velaza 1993, 162; Valladolid 1998, 251; Rodríguez Ramos 2001a, 69; Ferrer i Jané 2008, 266).

Alternativament, potser la presència d'**unin** podria ser un miratge, atès que l'element **niśunin** es podria interpretar com una estructura més complexa, potser verbal, en la que seria possible aïllar el morf **ni** (Silgo 1996b, 303; Ferrer i Jané 2006, Annex 9). L'existència del morf **ni** es pot verificar per contrast de les formes **ni** + **śuni** amb la forma **bas** + **śumi** + **dadin** + **irē** (F.13.5).

Ref.			·	ni / bas	śuni		
Inèdit1	<i>adin</i>		·	<i>ni</i>	<i>śuni</i>	<i>n</i>	
F.11.25	<i>arsgoroi</i>	<i>de</i>		<i>ni</i>	<i>śuni</i>	<i>ar</i>	
F.13.11	<i>ereiskolder</i>		·	<i>ni</i>	<i>śuni</i>	<i>n</i> ²	·
F.13.33	<i>jsu</i>		·	<i>ni</i>	<i>śuni</i>	<i>banite</i> ³	
F.13.5	<i>tolifrbijdane</i>		·	<i>bas</i>	<i>śumi</i>	<i>dadin</i>	<i>irē</i>

bekorban: aquest element es compon de **bekor** i de **ban**.

L'element **bekor** es pot aïllar clarament entre interpuncions a dos ploms, un de La Serreta (G.1.1) i al del Llano de la Consolación (G.15.1). La documentació en aquest text en signari nord-oriental (dual) amb la variant complexa és coherent amb l'esperat (*bekor*), tal com passa a un dels ploms (B.7.34)

² Faria 1998, 228. Llegit **niśuniba** a MLH III.

³ Llegit habitualment **niśanibanite** (F.13.33).

de Pech Maho: *bekoŗtoisabe/lir* (Solier 1979). La combinació de **bekoŗ** i **ban** ja s'havia documentat en el plom de la col·lecció Marsal (H.0.1*) en el text **bekoŗbanaŗe** [Untermann 1998], però sense la seguretat de que la segmentació fos correcta. En una altra ceràmica pintada (F.13.3) de Lliria també s'hi podria identificar en algunes lectures d'un text molt desgastat (Silgo 1994, 72). Finalment suposadament també es documentaria a un esgrafiats sobre una estàtua del Cerro de Los Santos (F.28.1*), **bekoŗabaŗ+I** (Velaza 1996, 330), però la seva lectura és molt problemàtica. Probablement estigui relacionat amb el formant antroponímic **bekon** (Untermann 1990, 215, n° 29; Rodríguez Ramos 2002, 257): **bekonildun** (F.21.1), **bakonteker** (C.4.1), etc.

Així doncs, la combinació de **bekoŗ** amb **ban** permet plantejar que sigui un nou element que encaixi a l'esquema N + **ban** i per tant pensar que es tracta d'un substantiu. El fet que aparegui fonamentalment en textos llargs sobre làmines de plom dificulta delimitar el seu camp semàntic. Aquesta inscripció podria aportar alguna dada significativa sobre el seu significat si realment es pogués posar en relació el text de la paret amb les figures del dibuix.

oŗer: es podria intentar identificar un element arrel *oŗe* i un morf *r*. El primer element es podria identificar com un topònim homònims del que està a la base d'*oŗetani*. El paral·lel més proper seria *oŗetaunin* a l'estela de Bicorp (F.13.1). El morf *r* apareix amb certa freqüència acompanyant topònims: **eŗur**, per comparació amb **eŗuŗalir**, **ildirdar** per comparació amb **ildirda** i **ŗaitir** per comparació amb **ŗaiti** (Ferrer i Jané 2012). Amb canvi de vibrant es podria relacionar amb la llegenda monetal i possible topònim **ore** (A.31) de la Catalunya interior. L'analogia amb les llegendes monetals amb el morf *r* com **eŗur**, **ildirdar** o **ŗaitir**, permet pensar en que s'estigui potser indicant bé la procedència o alguna qualitat del substantiu que el precedeix, **bekoŗ**, quelcom similar a "d'oŗe".

ugeŗdeise+: Potser el començament *ugeŗ* podria correspondre a un formant antroponímic que es documenta a un antropònim d'un ponderal de Calafell (C.41.1*), **agirukeŗ**. També apareix al final del text de la tortera de Palamós (C.4.2) de segmentació no clara, probablement en funció de formant antroponímic: **alofbeŗiborareukeŗ**. En tot cas cal tenir present que els dubtes de lectura afecten a dos dels vuit signes d'aquest segment.

VII. LA FÓRMULA DEL TEXT DEL LLAVI

A les inscripcions de Lliria, una part dels textos, especialment els que apareixen al llavi i no estan vinculades directament a la decoració figurada, sembla que repeteixen diferents variants d'una mateixa fórmula. que involucra els elements probablement verbals **egiar**, **mbar** i **iunstir** que podrien estar indicant les accions realitzades, diferents substantius (N) que podrien estar identificant l'objecte sobre el que es troba la inscripció, **eŗiar**, **abardan** i **baltuŗer**, i diferents antropònims (NP) que podrien ser els responsables de les accions.

Quatre noves inscripcions ibèriques pintades procedents de Lliria

L'esquema d'aquesta inscripció seria N + **ban** + NP + **de** + **egiar** + NP + **mbař** i es podria plausiblement reconstruir en d'altres textos fragmentats on podria faltar algun dels elements.

Ref.	N	ban	NP / ...	de	egiar
Inèdita1	<i>eřiar</i>	<i>ban</i>	<i>selgeřarer</i>	<i>de</i>	<i>egiar</i> · ...
F.13.21	<i>[abarda]n</i>	<i>ban</i>	<i>unskel</i>	<i>te</i>	<i>(e)kiar</i> · <i>ban</i> · [
F.13.24	<i>[eř]iar</i>	<i>ban</i>	<i>bastesildir</i>	<i>te</i> [
F.13.19	<i>eřiar</i>	<i>ban</i>	<i>balkeber</i> [
F.13.18	<i>abardan</i>	<i>ban</i>	<i>balkeuni</i> [
F.13.46	<i>abardan</i>	<i>ban</i>	<i>ede</i> [
F.13.20	<i>eřiar</i>	<i>ban</i>	<i>bař</i> [
Inèdita4	<i>eřiar</i>	<i>bař</i>	+[

El paral·lel més proper és el de la inscripció F.13.6, on l'esquema també s'hi podria estar representant pràcticament sencer, excepte part d'un antropònim fragmentat i un signe perdut darrera **bař**, potser **de** o **e**, d'acord amb els paral·lels, però amb la particularitat de que l'ordre de lectura aparentment situaria N + **ban** al final del text, si tal com sembla probable l'inici de lectura l'indica la decoració. A la taula següent he alterat l'ordre natural per ressaltar el paral·lelisme, la X representa la decoració. Els signes perduts entre la decoració i l'inici del text no haurien de ser més de dos o tres, que donarien per reconstruir un antropònim *[sel]kiskeř* o *[bal]kiskeř* per exemple.

Ref.	N	ban	NP	de	egiar	NP	mbař
Inèdita1	<i>eřiar</i>	<i>ban</i>	<i>selkeřarer</i>	<i>de</i>	<i>egiar</i>	<i>tarku</i>	<i>mbař</i>
F.13.6	<i>baltuser</i>	<i>ban</i>	X <i>[sel]kiskeř</i> / <i>[bal]kiskeř</i>		<i>egiar</i>	<i>balkebeřei</i>	<i>mbař</i> [de] / [e]

Tornant al nostre text, en el primer segment *eřiarban* sembla plausible identificar a la pròpia tenalla, estrictament **eřiar**, seguit del determinant **ban**. En el segon segment ens identifica un personatge *selgeřarer* que per la presència de l'element **deegiar** a continuació, sembla plausible identificar amb la persona que va fer o va encarregar la peça. El segment final és menys clar, però sembla contenir un segon personatge *tarku(n)* que hauria realitzat una segona acció **mbař** amb la tenalla. Els paral·lels en d'altres epigrafies en l'ús conjunt d'accions complementaries a FECIT / εποιεσεν indiquen dos possibles candidats εγραψεν⁴ i DEDID,⁵ és a dir pintar, potser en el nostre cas també escriure, i dedicar (Ferrer i Jané 2006, Annex 15).

⁴ Εργοτιμος μεποιεσεν Κλιτιας μεγραφσεν (LSAG p. 72, n° 16).

⁵ DINDIA MACOLNIA FILEAI DEDIT / NOVIOS PLAVTIOS ME ROMAI FECID (CIL I 563).

VIII. LA RELACIÓ DEL TEXT DE LA PARET AMB LES ESCENES

La posició de la segona inscripció a la paret de la tenalla just a sobre de les escenes de decoració figurada permet plantejar la possibilitat que el text tingui relació el discurs iconogràfic que expressen les figures de la decoració.

En una primera alternativa maximalista, cadascun dels elements del text podrien fer referència a una de les figures. Tot i que el dibuix no ho reflecteix les còpies mostren que el text està circumscrit a la meitat del fris on apareixen la parella, el genet i un cérvol amb un gos. Però no necessàriament hauria de ser així, el text senzillament podria estar expressant un misatge complementari al que expressés la iconografia.

A ulls actuals, les escenes de la primera meitat de la decoració (fig. 5) semblen estructurar-se almenys en dos grups, el de l'escena de la parella i la de la cacera amb el primer genet i el primer grup d'animals. Aquesta estructura es podria apreciar també al text, si fos significatiu que el separador entre el segon i el tercer segment sigui de cinc punts en lloc de quatre com a la resta de segments. En la hipòtesi de que efectivament el text es divideixi en dos, *aden · nišunin* correspondria a l'escena de la parella, mentre que *be-korban · o'fer · uge'rdise*+ correspondria a l'escena de la cacera.

Pel que fa a la primera escena, en una primera alternativa i tenint en compte que els dos primers elements podrien interpretar-se com antropònims o apel·latius, *aden* i *nišunin*, es podria pensar que identifiquen específicament a les dues figures. El fet que *nišunin* es pugui relacionar en ibèric amb el gènere femení és un indicatiu favorable a la relació entre el text i la iconografia, atès que la primera figura correspon a un home i la segona a una dona. En una segona alternativa, si *nišunin* s'hagués d'interpretar com una forma complexa que conté un element verbal, aleshores es podria pensar en que *aden · nišunin* descriu l'acció que representa la primera escena.

IX. CONSIDERACIONS SOBRE L'AUTENTICITAT DE LA TENALLA SENCERA

De la tenalla representada al dibuix es coneixen dues rèpliques clarament falses. Una conservada al Museu de Prehistòria de València i l'altre al Museu de Belles Arts de Castelló.⁶ El coneixement de les dues peces falses es va produir durant la celebració del col·loqui, però no va alterar la nostra opinió sobre l'autenticitat de la inscripció reflectida al dibuix, ja que no s'hi aprecia cap indicatiu de falsificació ni des del punt de vista paleogràfic, ni del lèxic, ni de l'estructura dels textos. De fet, les rèpliques afegeixen arguments complementaris sobre l'autenticitat de la inscripció reflectida al dibuix, ja

⁶ Agraïm a Iñaki Simón la notícia de l'existència de la còpia del Museu de Castelló i a Arturo Oliver que ens facilités les fotografies que ens han permès estudiar-la. En aquest museu hi ha almenys una desena de vasos del Lligat Esteve que contenen inscripcions ibèriques amb clars indicis de falsedat.

que presenten divergències significatives respecte del suposat model que representaria el dibuix i en ressalten la correctesa.

La diferència més evident entre model i còpies es troba a la inscripció del llavi. El model només presenta 27 signes, mentre que la rèplica de Castelló en presenta 37 i la de València 48, amb signes de mòdul inferior. Ambdues rèpliques contenen el text del model, però el complementen en cada cas amb un text diferent. A la còpia de Castelló sembla que han optat per fer una variant lliure del començament de la inscripció de la paret *aden · nisunin*, mentre que a la de València han optat per repetir el text del llavi retallant l'antropònim i afegint almenys un parell de signes al final. En ambdós casos sembla que han considerat que la inscripció havia d'ocupar tot l'espai disponible i que per tant si la inscripció model no ho feia, calia complementar-la. Probablement la inscripció original no ocupava tot el llavi, o si o feia, usava signes de mòdul més gran dels usats a les rèpliques o potser la gerreta original tenia una boca de menor diàmetre, tal com sembla deduir-se de la comparativa entre el dibuix i la fotografia de les còpies. El diàmetre de la boca que indica el dibuix és de 22 cm, compatible amb el de la rèplica de Castelló, però els 22 cm del dibuix podrien estar incloent la longitud comptada entre els extrems dels caps de lloç.

	Text Comú	Text diferencial
Dibuix	<i>eñiarban · selgešar·er · deegiar · tarkuñbar·</i>	
Còpia Castelló	<i>eñiarban · selgešaaer · deegiar · tardeñbar·</i>	<i>adeinšuiuo · ai ·</i>
Còpia València	<i>eñiarban · selgeša+er · deegiar · tardeñbar·</i>	<i>eñiarban · ser · deegiar · tardeñbari[-]</i>

Una altra de les diferències més significatives entre el model i les còpies es troba en el segment final de la inscripció de la paret. Al model, els quatre signes finals apareixen fora de la gerreta atès que resten invisibles des de l'angle en que s'ha realitzat el dibuix. A la còpia de Castelló aquests quatre signes han desaparegut sense raó aparent, atès que la gerreta està sencera en aquesta zona. A la còpia de València el darrer segment ha quedat reduït a un sol signe. Les dues còpies coincideixen en situar una decoració vegetal que separaria les dues escenes i marcaria el final del text. Sembla que en ambdues còpies la grandària dels signes pintats ha fet que exhaurissin l'espai disponible abans d'hora i que per tant haguessin de retallar el text.

	Text
Dibuix	<i>aden · nisunin · bekoñban · oñer · ugeñdeise+</i>
Còpia Castelló	<i>aden · nisunin · bekoñban · oñer · urñde</i>
Còpia València	<i>aden · nisunin · beñbakoi · oñer · u</i>

La còpia de València a més conté un error en el tercer segment, on el signe **ko** apareix desplaçat un parell de posicions i on el signe **n** final s'ha convertit en **i**. També des del punt de vista paleogràfic les particularitats del

model desapareixen a les còpies. Així, la presència de la dualitat a la vibrant, característica d'algunes de les inscripcions pintades de Lliria, està ben representada al model amb la variant simple, sense traç central, als segments **eñiar** i **ofer**. Mentre que a les còpies la única variant representada és la complexa.

En resum, les inscripcions del dibuix no copien cap inscripció coneguda. Responen als esquemes formulars esperables en aquest tipus de tenalla, especialment a la inscripció del llavi. Presenten combinacions lèxiques no documentades fins al moment, però coherents, com la combinació **be-kořban**. Presenten característiques paleogràfiques no posades en valor fins molt recentment i que són desconegudes o no considerades fins i tot per molts especialistes i que es fa difícil pensar que un falsari tingués en compte, com és el cas de la dualitat de la vibrant **ř**.

Fig.5: A la dreta còpia falsa del Museu de Belles Arts de Castelló (Fotografies: Arturo Oliver).
A l'esquerra còpia falsa del Museu de Prehistòria de València (Fotografies: Museu de Prehistòria de València).

La hipòtesi que plantejgem és que el dibuix reproduïx una peça autèntica espoliada que va ser usada com a model per realitzar falsificacions. Tot i així, no podem deixar d'indicar les reticències que alguns arqueòlegs ens han fet arribar respecte de la forma de la peça i la seva decoració, circumstàncies que els fan dubtar de la seva autenticitat. La coneixença de les còpies falses probablement està viciant aquesta qüestió, però potser també cal considerar la possibilitat que la peça espoliada només reflectís correctament la inscripció i la resta de la peça fos inventada.

X. EL DIBUIX DEL FRAGMENT DE LLAVI DE TENALLA

El primer fragment inscrit és una vora del que sembla una tenalla amb part del cos. El fragment presenta 12 signes sobre la vora i està clarament incomplet per ambdós costats: **il** incomplet, **ka3** amb doble traç interior, variant molt poc freqüent encara no documentada a Lliria, però sí per exemple a la inscripció rupestre de l'Abrigo Bungal (F.54.1*), **m1**, **te14**, **il**, **u3**, **n1**, **s9**, **r3**, un separador de 9 punts en forma d'arc, **e4**, **f7** i **il**. Els tres signes abans del separador són de menys de la meitat de grandària que la resta probablement pel fet que es tracti d'una inscripció circular i per haver planificat malament l'espai necessari per la inscripció. Així doncs, sembla plausible considerar que el punt d'inici de lectura de la inscripció és **efi**[i la lectura del text restaria **efi**[---]**ikamteiunsr**. Al Museu de Belles Arts de Castelló hi ha una inscripció sobre la vora d'una tenalleta falsa sencera que també procedeix del llegat de Francesc Esteve Gálvez (nº inv. 01243) que copia un fragment d'aquesta inscripció, **ekamteiunsr**, amb l'error d'interpretar el signe **i** fragmentat com **e** i afegir un signe **l** final. Aquest fet reforça la interpretació de que els dibuixos reproduïxen inscripcions originals que van ser usades com a model per realitzar falsificacions.

Els paral·lels amb d'altres inscripcions de Lliria i l'espai disponible al llavi de la tenalla permeten proposar una reconstrucció del text perdut que podria ser **efi**[**arban** · NPte + **egiar** ·][---]**ikamteiuns(ti)r** per tal de compondre un esquema global N + **ban** + NP + **te** + **egiar** + NP + **te** + **iuns(ti)r**.

efi[: El primer segment hauria de correspondre al freqüent **efiar** ja analitzat.

]ikamteiuns(ti)r: Sembla que s'hauria de segmentar **]ikam** + **te** + **iuns(ti)r** i podria estar representant l'esquema NP + **te** + **iunstir**. La falta de la **(ti)** al segment **iunstir** / **iunsir** podria ser una omissió voluntària a causa dels problemes d'espai, més que no a un error o oblit involuntari. El paral·lel més proper el trobaríem a una altra ceràmica pintada de Lliria (F.13.5), on a continuació de l'esquema N + **ban** + **kuřs** + NP + **(i)te** + **egiar**, en el text [**abardan**]**bankuřs** · **kařesbanite** · **egiar** es documenta l'esquema NP + **(i)te** + **iunstir**, en el text **řaltutibaite** · **iunstir**. A F.13.5 el text continua, però en el nostre cas, en tractar-se d'una tenalla, amb menor espai al llavi que un còlat, és plausible que la fórmula sigui més reduïda.

Fig. 6: Dalt esquerra: Inscripció del primer fragment. Dalt dreta: Reconstrucció hipotètica.
A sota: Còpia Falsa (Fotografia: Arturo Oliver).

L'element **jikam** plausiblement hauria de correspondre a un antropònim, tot i que no té una reconstrucció fàcil. En primer lloc cal suposar que la presència de **m** no és significativa i que com ja passa en d'altres inscripcions de Llúria i fora de Llúria és un al·lofon de **n**. En qualsevol cas ni **kam** ni **kan** proporcionen paral·lels clars. Atesa la freqüent alternança **n / r** en ibèric es podria pensar que **ikan** fos una forma alternativa d'(**i**)kar, però tampoc apareixen clars paral·lels.

El morf **te** és un dels més freqüents darrera d'antropònims (Ferrer i Jané 2006, Annex 12), on sembla que estaria marcant l'agent de l'acció indicada per la forma verbal a la que precedeix.

L'element **iunsr** sembla que podria ser una nova variant o una notació errònia d'**iunstir** que ja estava documentat amb una certa variabilitat de formes o variants (Rodríguez Ramos 2004, 276; Ferrer i Jané 2006, Annex 13).

Aquest element apareix en diferents contextos, un dels quals seria compatible amb el que es documenta en aquesta inscripció, darrera d'un possible NP seguit del morf **te** (F.17.2, F.13.5 i C.41.01*. Potser també H.0.1*, E.4.2) La simetria amb l'esquema NP + **d(e)** + **egiar** ha fet pensar a diversos investigadors (Rodríguez Ramos 2004, 282; Velaza *et alii* 2004, 329) que podria correspondre a una forma verbal.

XI. EL DIBUIX DE FRAGMENT DE PARET

Paret de vas de forma indeterminada. El fragment presenta quatre signes i sembla incomplet per ambdós costats: **a4** o potser **r5**, **i2**, **tu2** i **be5** arrodonit. Així doncs la lectura restaria]**aitube**[, la més probable, o potser]**ritube**[. La variant **r5** només està present a Lliria als textos F.13.22 i a F.13.71.

Fig. 7: Inscripció del segon fragment.

El fragment **aitu** podria correspondre al formant antroponímic **aitu** (Untermann 1990, 209, nº 6, nota 6.1; Rodríguez Ramos 2002, 253). Present per exemple a **aiduar̄gi** (G.7.2) i a **aidulaku** (F.13.10). Fins ara sempre detectat en posició inicial i per tant és plausible identificar a **be**] un possible formant antroponímic com podrien ser **beleś**, **bels** o **bedin**.

XII. EL FRAGMENT SUPERFICIAL DE LLAVI DE TENALLA

La quarta inscripció és una suposada troballa superficial d'un particular en el Tossal de Sant Miquel. Es tracta d'un fragment de llavi de tenalla que conté vuit signes. D'aquesta peça ja en vaig avançar la lectura en un parell de treballs anteriors (Ferrer i Jané 2006, 147, nota 41; 2008, 264) i anteriorment ja n'havia aparegut una foto a la guia del Museu de Lliria (Escrivà i Vidal 2005, 9). Els signes identificats són **e1**, **r5**, **i1**, **a3**, **r5**, un separador de tres punts, **ba1**, **n1** amb un punt a la base que el converteix en un signe marca i un signe fragmentat que podria ser **ba1**, **bi1**, **i1**, **n1**, **ś1** i **i2**. Així doncs la lectura restaria **eñiar · bañ+**].

Cal destacar el fet que el signe **n** porti un punt addicional. No he realitzat l'autòpsia de la peça, però a la fotografia el punt sembla clar i ja va ser inclòs en el dibuix facilitat pel Museu de Lliria el 2003. La presència del punt, a la que jo mateix inicialment no vaig prestar atenció, cobra sentit ara que queda clara l'existència de variants marcades en signari sud-oriental (Ferrer i Jané 2010), entre les que es troba **n**. La variant marcada de **n** també es detecta molt esporàdicament en el signari nord-oriental. Així, en una llegenda monetària celtibèrica (A.72), potser també a K.10.1, s'identifica una **n** marcada que alterna amb **m**: **usamus** / **usañus** que molt probablement s'identifica amb UXAMA, circumstància que ha estat usada com a argument per transcriure com **m** el signe **ñ** (Tovar 1961). També els paral·lels en signari sud-oriental indiquen que la **n** marcada sud-oriental podria correspondre a la **m** nord-oriental (Ferrer i Jané 2010, 103). Aquest nou testimoni va en la mateixa línia, atès que l'element **ban** també es representa com a **bam** en signari nord-oriental. L'exemple més clar és **eriarbam** (F.13.77*, Guerin 2003) a la tenalla del signari del Castellet de Bernabé.

Respecte del lèxic, els elements identificats són clars **eriar** i **bañ** que ja han estat analitzats a les inscripcions anteriors.

Fig. 8: Esquerra: dibuix (Museu de Lliria). Centre: fotografia (Museu de Lliria). Dreta: Signe **n** marcat, **ñ**.

XIII. CONCLUSIONS

Pel que fa a l'autenticitat de les peces conegudes només per dibuix, no s'aprecia cap indicatiu de falsificació ni des del punt de vista paleogràfic, ni del lèxic, ni de l'estructura dels textos. La correcció epigràfica del dibuix de la gerreta sencera, contrasta amb les dues còpies falses conegudes, on s'aprecien irregularitats evidents, tant en la còpia dels textos del dibuix, com en els textos aparentment inventats. Amb les dades actuals, la hipòtesi que plantejarem és que els dibuixos reproduïrien inscripcions autèntiques espoliades que van ser usades de model per realitzar les falsificacions.

Respecte del lèxic, cal destacar que la documentació de tres noves tenalles sense esquena que contenen inscripcions al llavi que comencen amb l'element **eriar** reforça la hipòtesi que proposa identificar aquest element amb aquest tipus de tenalla i indirectament les hipòtesis complementaries

que relacionen **abardan** amb els càlats i **baltußer** amb les tenalles amb esquena. També és destacable la documentació a una de les inscripcions curtes d'**iunsr** una nova variant de la coneguda forma **iunstir**, tot i que probablement es tracti d'un error u omissió voluntària de l'escriba. També la documentació de **bekor** per primer cop clarament a l'esquema N + **ban** a la inscripció de la paret de la tenalla sencera, permet plantejar la consideració d'aquest element com a substantiu.

Pel que fa a la paleografia, cal destacar en el fragment trobat en superfície la documentació d'una variant marcada de **n**, primera clarament documentada en ibèric i per la que en signari nord-oriental només disposàvem d'un paral·lel en celtibèric. La documentació d'aquesta variant a l'element **ban**, reforça la possible equivalència de la nasal marcada amb el signe **m**, atès que l'element **ban** també es documenta com **bam**. També cal destacar la presència a la tenalla sencera de dualitats explícites d'**e** (**e4** i **e1**) i de **f** (**f5** i **f7**) com ja passa en d'altres inscripcions a Lliria. Així com la presència d'una variant molt poc freqüent de **ka**, amb un doble traç interior, al fragment de vora de tenalla.

Respecte de les estructures, és significatiu que la inscripció del llavi que es conserva sencera mostri un esquema formular que es repeteix amb certes variants a les inscripcions de Lliria que involucra els elements probablement verbals **egiar**, **m̄bař** i **iunstir** que indiquen les accions realitzades, diferents substantius (N) que identifiquen l'objecte sobre el que es troba la inscripció, **efiar**, **abardan** i **baltußer**, i diferents antropònims (NP) que són els responsables de les accions. En concret, l'esquema en aquesta gerreta seria N + **ban** + NP + **de** + **egiar** + NP + **m̄bař**.

La posició de segona inscripció a la paret de la tenalla just a sobre de les escenes de decoració figurada permet plantejar la possibilitat que el text tingui alguna relació amb el discurs iconogràfic que expressen les figures de la decoració. Potser, **aden** · **nišunin** podria correspondre a l'escena de la parella, mentre que **bekorban** · **ořer** · **ugeřdeise**+ podria correspondre a l'escena de la cacera. Cal destacar que tant **aden** com **nišunin** podrien interpretar-se com a antropònims o com apel·latius i que la relació de **nišunin** amb la figura femenina tindria un suport en l'anàlisi intern ibèric, atès que els antropònims ibèrics amb finals en **((a)un)in** ja s'han interpretat com a noms femenins.

BIBLIOGRAFÍA

- I CLCP: F. Jordá, J. de Hoz y L. Michelena (eds.), *Actas del I Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Salamanca, 27-31 Mayo 1974)*, Salamanca 1976.
- V CLCP: J. Untermann y F. Villar (eds.), *Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Colonia, 25-28 de Noviembre de 1989)*, Salamanca 1993.

- VI CLCP: F. Villar y J. D'Encarnação (eds.), *La Hispania prerromana. Actas del VI Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica (Coimbra, 13-15 de octubre de 1994)*, Salamanca 1996.
- IX CLCP: F. Beltrán, C. Jordán y J. Velaza (eds.), *Acta Palaeohispanica IX. Actas del IX Coloquio sobre Lenguas y Culturas Palaeohispánicas (Barcelona, 20-24 de octubre de 2004)* [= *PalHisp* 5], Zaragoza 2005.
- X CLCP: F. Beltrán, J. D'Encarnação, A. Guerra y C. Jordán (eds.), *Acta Palaeohispanica X. Actas do X Colóquio internacional sobre Línguas e Culturas Paleohispánicas (Lisboa, 26-28 de Fevereiro de 2009)* [= *PalHisp* 9], Zaragoza 2009.
- Izquierdo y Arasa 1998: M. I. Izquierdo y F. Arasa, “Estela antropomorfa con inscripción ibérica del Mas de Barberán (Nogueruelas, Teruel)”, *AEspA* 71, 1998, 79-102.
- Ballester 2009: X. Ballester, “Avion y otras volanderas notas arqueoibericas”, *E.L.E.A.* 9, 2009, 13-44.
- Bonet 1995: H. Bonet, *El Tossal de Sant Miquel de Lliria, La antigua Edeta y su territorio*, Valencia, 1995.
- Burch et al 2001: J. Burch, J.M. Nolla, L. Palahí, J. Sagrera, M. Sureda, D. Vivó, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1 El sector de l'antiga església parroquial*, Girona, 2001.
- Burriel et al. 2011: J. M. Burriel et al., “El plomo escrito del Tos Pelat (Moncada, Valencia)”, *PalHisp* 11, 2011, 191-224.
- Campmajo i Ferrer i Jané 2010: P. Campmajo i J. Ferrer i Jané, “Le nouveau corpus d'inscriptions ibériques rupestres de la Cerdagne (1) : premiers résultats”, *PalHisp* 10, 2010, 249-274.
- Escrivà i Vidal 2005: V. Escrivà, i X. Vidal, *Museu Arqueològic de Lliria. Guia*. Lliria, 2005.
- Faria 1998: A. M de Faria, [Recensão de] Silgo Gauche, Luis *Léxico ibérico*. Valencia: Real Academia de Cultura Valenciana, 1994, *RPA* 1.1, 1998, 228-234.
- Faria 2002a: A. M de Faria, “Crónica de onomástica paleo-hispánica (3)”, *RPA* 5.1, 2002, 121-146.
- Faria 2002b: A.M de Faria, “Crónica de onomástica paleo-hispánica (4)”, *RPA* 5.2, 2002, 233-244.
- Ferrer i Jané 2005: J. Ferrer i Jané, “Novetats sobre el sistema dual de diferenciació gràfica de les oclusives”, *IX CLCP*, 2005, 957-982.
- Ferrer i Jané 2006: J. Ferrer i Jané, “Nova lectura de la inscripció ibèrica de La Joncosa”, *Veleia* 23, 2006, 127-167.
- Ferrer i Jané 2007: J. Ferrer i Jané, “Sistemes de marques de valor lèxiques sobre monedes ibèriques”, *Acta Numismàtica* 37, 2007, 53-73.

- Ferrer i Jané 2008: J. Ferrer i Jané, “Ibèric: **kastaun**: un element característic del lèxic sobre torteres”, *Cypsela* 17, 2008, 253-271.
- Ferrer i Jané 2009: J. Ferrer i Jané, “El sistema de numerales ibérico: avances en su conocimiento”, *X CLCP*, 2009, 451-479.
- Ferrer i Jané 2010a: J. Ferrer i Jané, “El sistema dual de l'escriptura ibèrica sud-oriental”, *Veleia* 27, 2010, 69-113.
- Ferrer i Jané 2010b: J. Ferrer i Jané, “La llengua i l'escriptura ibèrica a la Cerdanya”, *Ker* 4, 2010, 50-59.
- Ferrer i Jané 2012a: J. Ferrer i Jané, “La lengua de las leyendas monetales ibéricas”, a Sinner, A.G i Barcelo, J. (eds.), *La moneda de los iberos. Ituro y los talleres layetanos*, Premià de Mar, 2012, 28-87.
- Ferrer i Jané 2012b: J. Ferrer i Jané, “Novedades en epigrafía ibérica: el signario dual suroriental”, *E.L.E.A.* 12, 2012, 243-271.
- Ferrer i Jané e.p. 2013: J. Ferrer i Jané, “Els sistemes duals de les escriptures ibèriques”, *PalHisp* 13.
- Ferrer i Jané e.p: J. Ferrer i Jané, “Dos petits vasos de ceràmica amb inscripció ibèrica procedents d'una col·lecció privada”.
- Gorrochategui 1984: J. Gorrochategui, *Onomástica indígena de Aquitania*, Bilbao, 1984.
- Gorrochategui 1993: J. Gorrochategui, “La onomástica aquitana y su relación con la ibérica”, *V CLCP*, 1993, 609-634.
- Guerin 2003: P. Guerin, *El Castellet de Bernabé y el horizonte ibérico pleno edetano*, Valencia, 2003.
- Michelena 1976: L. Michelena, “Ibérico -en”, *I CLCP*, 1976, 353-362.
- MLH = J. Untermann, *Monumenta Linguarum Hispanicarum*, III *Die iberischen Inschriften aus Spanien*, Wiesbaden, 1997.
- Orduña 2005: E. Orduña, “Sobre algunos posibles numerales en textos ibéricos”, *IX CLCP*, 491-506.
- Ripollés 2001: P.P. Ripollés, “Una leyenda monetar inédita de Saitabi”, *Saguntum* 33, 2001, 167-170.
- Quintanilla 2005: A. Quintanilla, “Palabras de contenido verbal en ibérico”, *IX CLCP*, 507-520.
- Rodríguez Ramos, 2001: J. Rodríguez Ramos, “El término (t)eban(en) en la lengua íbera: ‘coeravit’ vs. ‘filius’”, *Arse* 35, 2001, 59-85.
- Rodríguez Ramos, 2002: J. Rodríguez Ramos, “Índice crítico de formantes de compuesto de tipo onomástico en la lengua íbera”, *Cypsela* 14, 2002, 251-275.
- Rodríguez Ramos, 2004: J. Rodríguez Ramos, *Análisis de epigrafía íbera*, Vitoria-Gasteiz, 2004.
- Rodríguez Ramos, 2005: J. Rodríguez Ramos, “Introducció a l'estudi de les inscripcions ibèriques”, *Revista de la Fundació Privada Catalana per l'Arqueologia ibèrica* 1, 2005, 13-144.

- Sanmartí 1988: E. Sanmartí, “Una carta en lengua ibérica, escrita sobre plomo, procedente de Emporion”, *RAN* 21, 1988, 95-113.
- Schmoll 1959: U. Schmoll, *Die Sprachen der vorkeltischen Indogermanen Hispaniens und das Keltiberische*, Wiesbaden, 1959.
- Silgo 1994: L. Silgo, *Léxico ibérico*, Valencia, *E.L.E.A* 1, Valencia, 1994.
- Silgo 1996: L. Silgo, “Avance a un estudio de las formas flexivas en ibérico”, *VI CLCP*, 1996, 301-310.
- Silgo 2002: L. Silgo, “Las inscripciones ibéricas de Liria”, *Arse* 36, 2002, 51-79.
- Solier 1979: Y. Solier, “Découverte d’inscriptions sur plombs en écriture ibérique dans un entrepôt de Pech Maho (Sigean)”, *RAN* 12, 1979, 55-123.
- Tovar 1961: A. Tovar, *The Ancient Languages of Spain and Portugal*, New York, 1961.
- Untermann 1998: J. Untermann, “Comentario sobre una lámina de plomo con inscripción ibérica de la colección D. Ricardo Marsal”, *Habis* 29, 1998, 7-22.
- Untermann 2002: J. Untermann, “Lengua ibérica y leyendas monetales”, *X Congreso Nacional de Numismática (Madrid 1998)*, 2002, 1-10.
- Untermann 2005: J. Untermann, “La lengua ibérica en el País Valenciano”, *Món ibèric als Països Catalans, XIII Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà (2003)*, 2005, 1135-1150.
- Valladolid 1998: J. Valladolid, “La estela inscrita ibérica conocida como ‘lápida de Liria’: Una nueva interpretación”, *Veleia* 15, 1998, 241-256.
- Velaza 1993: J. Velaza, “Una nueva lápida ibérica procedente de Civit (Tarragona)”, *Pyrenae* 24, 1993, 159-165.
- Velaza 1996: J. Velaza, “*Cronica epigraphica Iberica*: hallazgos de inscripciones ibéricas en Levante, Cataluña, Aragón y Navarra (1989- 1994)”, *VI CLCP*, 1996, 311- 337.
- Velaza *et alii* 2004 = J. Sanmartí, J. Velaza, J. Morer, “Un ponderal amb inscripció ibèrica del poblat d’Alorda Park (Calafell)”, *Fonaments* 10/11, 2004, 321-332.

Joan Ferrer i Jané
Grup LITTERA (U. de Barcelona)
correo-e: Joan.ferrer.i.jane@gmail.com

Vicent Escrivà Torres
Museu arqueològic de Llíria
correo-e: escrivarq@gmail.com

Fecha de recepción del artículo: 15/05/2013 Fecha de aceptación del artículo: 31/05/2013
